

ARVOSTELUT

Opettajan elämäkerta rikkaana freskona

Matti Hyvärinen

Säntti, Janne 2007: Pellon pientareelta akateemisiin sfääreihin. Opettajuuden rakentuminen ja muuttuminen sotienjälkeisessä Suomessa opettajien omaelämäkertojen valossa. Turku: Suomen Kasvatustieteellinen Seura. 494 s.

Janne Säntin väitöskirja on suunnaton opus. Aineisto on mykistävä: yhteensä 96 opettajien elämäkerrallista kirjoitusta ja 1500 sivua luettavaa. Työn ajallinen kaari on pitkä. Opettajat asetetaan sekä osaksi historian kulkua että tutkittaviksi opettajuuden rakentajina. Teoreettisesti tekijä ryhtyy yhdistämään realistista historiankirjoitusta ja konstruktionistista elämäkerran tutkimusta ja käy siksi keskusteluihin monen suunnan kirjoittajien kanssa. Kaiken tämän päälle Säntti ottaa itselleen lähes mahdottoman tehtävän, elämäkertojen keskeisen sisällön kattavan raportoinnin. Tässä monumentissa olisi ollut valikoivalla otteella ainekset useampaankin tutkimukseen.

Elämäkertatutkija joutuu aina kamppailemaan aineiston laajuuden kanssa. Halutaanko kirjoittaa suurta freskoa vai lukea kertomuksia mahdollisimman tarkasti? Valinnasta joudutaan aina maksamaan, tehtiin kummin päin tahansa. Tämä työ ei ole ainakaan piperrystä. Ehkä parasta Säntin työssä on se mikä siinä on ongelmallisinta: elämäkertojen lähes uuvuttavan laaja raportointi. Koska Säntti lukee kevyesti, hän tavallisesti lisää kertomuksiin lähinnä historiallisia kommentteja, yleistyksiä koulun muuttumisesta, joskus pohdintoja totuudellisuudesta. Kirjan voi siis lukea valikoiden laadittuna tiivistelmänä opettajien elämästä ja koulun muutoksesta. Monet asiat yllättävät ainakin sivullisen. En ole koskaan tullut ajatelleeksi opettajan uraa talonpojan ja työläisen lapselle helpoimmin näkyvänä ja saavutettavana lukeneiston ammattina. Sekin tuntui mykistäväältä, että niin monet opettajat olivat saaneet pinnistellä oman koulussa selviämisensä kanssa. Mitä, opettajat, eivätkö he olekaan olleet aina suuria koulussa menestyjiä? Kaikki ovat olleet koulussa, joten nämä tarinat myös koskettavat useimpia.

Itse tulen työläiskodista, mutta suurimman osan lapsuutta ja kouluvuosia pelto oli kyllä kaiken aikaa näkyvillä, tehdasalueen naapurissa. Koulutuksen murros läpäisi perheen niin, että vanhimmat lapset pysähtyivät keskikouluun, nuorimmat jatkoivat lukioon. Sosiaalisen nousun teema samoin kuin koululaisten ja heidän vanhempiensa odotusten nousun teema olivat tutkimuksessa siis tuttuja ja koskettavia. Opettajien sosiaalisen nousun ankaruus olisi sellaisenaan kokonaisen kirjan aihe. Tässä kuvaukset seminaarilaitoksen koulumaisen turvallisuudesta lukujärjestyksestä kerhoineen, harrastuksineen ja sosiaalisine paineineen olivat herkullista luettavaa. Toinen kulttuurisesti rikas teema oli opettajaksi pyrkiminen tilanteessa, jossa ei paremmastakaan tiedetty tai ei Helsinkiin uskallettu. Onko nykyinen liikkuvuus ja median maailma toistuvine representaatioineen kumonnut kokonaan tämän rajoittune-

suuden? Opettajuus on tutkimuksessa erikoisella tavalla ajallisesti syvä rakennelma: omat kouluvuodet, oma opiskelu ja erityisesti opetuksen arviointi harjoituskouluissa jättävät jälkensä jo ennen kuin varsinainen ura opettajana ehtii alkaa. Kaikki nämä varhaisemmat vaiheet kerrostavat folklorea, esimerkkejä opettajan hyvästä ja pahasta. Kertomus liittyy myös historialliseen muutokseen: kun muutaman vuosikymmenen takaisesta ja tieteeseen uskova kapean opettamisen ihanteesta on jouduttu palaamaan kasvatuksen korostamiseen, niin samalla koko opettaja historioineen on palannut kuvaan mukaan. Opettajan ammattikuvan tutkimus tai rakentaminen ei voi sivuuttaa opettajien kerrottua historiaa.

Itsensä kumoamisen metodi

Valtavan aineiston kanssa kamppailu on jättänyt Sántin monesti harhailemaan tutkimuksen metodisten ja teoreettisten lähtökohtien paikantamisessa. Hän käy tärkeitä keskusteluja, nostaa esiin kiinnostavia teemoja, mutta kerta toisensa jälkeen vastaa kysymyksiinsä ristiriitaisilla tavoilla. J. P. Roosin ja Edward Brunerin seurassa hän on realisti, Jerome Brunerin, Sidonie Smithin ja Pertti Alasuutarin seurassa konstruktionisti. Keskeiset kielelliset valinnat nousevat silti realistisen lukutavan puolelta. ”Todellisuus” seikkailee työssä tulkinnasta vapaana kokonaisuutena, joka tuottaa ”kokemukset” ja ”kertomukset” subjektiivisina reaktioina tähän jossain ulkopuolella tapahtuvaan. Anteeksi, mutta missä on tulkinnasta vapaa inhimillinen todellisuus?

Ongelman voi pelkistää ”kahden Brunerin dilemmaksi”. Sántti on lukenut sekä Edvard että Jerome Bruneria, mutta on epäonnekseen ottanut kokemuksen ja kertomuksen jäsenyyksen ensimmäiseltä. Edvardin kautta käsitteelliseksi malliksi tulee outo jatkumo: *Elämä elettyinä* (todellisuus), *elämä koettuna* (kokemus), *elämä kerrottuna* (omaelämäkerta). Kulttuurin tutkijalle kokemukset ja ihmisten kertomukset ovat tietenkin todellisia, koska nekin ovat osa maailmaa. Jerome Bruner kirjoittaa (1987) siitä, miten elämä usein imitoi taidetta, kertomuksia. Kerrottu tulkinta ja suunnitelma yleensä edeltävät kokemusta ja pyrkivät muokkaamaan ja normalisoimaan sitä. Malli on siis aivan liian suoraviivainen.

Jos tekijä olisi vaihtanut todellisuuden tilalle ”tapahtuman” käsitteen, asia olisi jo toinen. Tapahtuma viittaa monen ihmisen toisistaan poikkeavilla tavoilla näkemään ja kokemaan hetkeen. Tapahtuman suhteen on mielekästä sanoa, että se voidaan kokea ja kertoa eri tavoin. Kulttuurin tutkimus lähtee kuitenkin siitä, että sekä tapahtumat että niiden tulkinnat ja niistä kerrotut kertomukset ovat yhtä lailla maailmallista todellisuutta ja siksi tutkimisen arvoista. Todellisuuden kieli tekee elämäkerroista vain oletetun todellisuuden representatioita, joiden totuudellisuutta tulee tutkia. Tässä suoraviivaisen realismin hengessä tekijä sanoo: ”Elämäkertatutkimuksen yhdeksi peruskysymykseksi hahmottuu se, mikä on todellisuuden, siitä kehkeytyneen kokemuksen ja edelleen syntyneen ilmauksen suhde, ja minkä näkökulman tutkija näihin tekijöihin ottaa” (s. 36). Tässä on monta kysymystä ja viimeistä lukuun ottamatta ne eivät ole elämäkertatutkimuksen yleisesti tunnustettuja peruskysymyksiä – enää.

Mutta ei tekijä ole kokonaan tätä mieltä. Hän sanoo, edellisestä poiketen: ”Yksittäiset tarinat tulisi siis paikallistaa ja käsitellä sosiaalisina konstruktioina” (s. 28). Opettajana Sántti kirjoittaa usein siitä, mitä pitäisi tehdä, ei siitä mitä hän itse lopulta tekee. Silti hän toisaalla ajattelee, että ”[s]e mikä on puolestaan varsinaisesti tutkimuksen kohteena, voidaan nimetä elämäkulukseksi, elämänkaareksi, elämänuraksi tai elämänprosessiksi” (s. 29). Miksi ihmeessä kaikkien tulisi olla kiinnostuneita elämäkulusta? Laadullisessa tutkimuksessa korostetaan eroa kahden näkökulman välillä. Toisen mukaan aineiston, tässä kerto-

musten, katsotaan ”edustavan” jotain muuta. Tässä ajattelussa pohditaan jatkuvasti aineiston edustavuutta suhteessa todelliseen kiinnostuksen kohteeseen. Toisen ajattelutavan mukaan aineisto on osa, ”näyte” maailmasta. Tällöin tutkitaan vaikkapa kertomuksia osana maailmaa ja sen muodostumista. Miten tämä kertomusten folklore rakentaa opettajien ja opettajahuoneiden itseymmärrystä?

Kertomus kommenttina

Työstä löytyy yleislinjasta poikkeavia, epäröiviä kommentteja, joiden pohjalta koko työn olisi voinut kirjoittaa toisin. Jo johdannossa Säänti kirjoittaa: ”Erityisesti kiinnitti huomiota vanhempien kollegoiden puhe vanhoista hyvistä ajoista, jolloin opetusryhmät olivat vielä pieniä ja resurssit muutenkin kohdallaan. Arvostuskin oli ennen aivan toista” (s. 11). Kertomukset menneestä elävät siis nykyisyyttä. Niillä tehdään menneisyyspolitiikkaa, jolla arvotetaan myös nykyistä ja tulevaa. Historiallisesti värityneet kertomukset luovat menneisyyttä yhtä paljon kuin pätevätkin kertomukset. Tutkitut elämäkerrat ovat loistava aineisto opettajien menneisyyskulttuurin analyysiin. Opettajien elämän historiallinen tutkimus sen sijaan vaatisi paljon aivan muunlaisia aineistoja ja paljon systemaattisempaa kertomusten koaamista.

Työn kenties tärkein havainto löytyy alaviitteestä sivulta 136. Säänti pohtii sitä, miksi kertomukset vaikeasta oppikouluun menosta näyttävät olevan ilmaisuvoimaisempia kuin tarinat helposta koulutiestä. Alaviitteessä hän jatkaa: ”*Voidaankin pohtia, onko mielekästä tai järkevää kirjoittaa kovin paljon sellaisesta, joka on itsestään selvää ja jotenkin ennakoidun mukaista*” (korostus MH). Tämä kysymys avaa laajemman kysymyksen kertomuksen pragmatiikasta, siitä miksi joku kertoo jotain. Säänti muotoilee kysymyksensä niin, että Philippe Lejeunen (1989) usein toistettu teoria omaelämäkertasopimuksesta, jossa luvataan kertoa elämä mahdollisimman totuudellisesti, putoaa tyhjän päälle. Miksi kertojat eivät yleensä kuvaa yksityiskohtaisen tarkasti rutiineja, normaalia, odotetulla tavalla tapahtuvaa? Miksi joku haluaa kertoa, toiset eivät? Miksi ette halua kuulla siitä, miten pesen hampaitani tai miten ovat sujuneet sata viimeistä juoksulenkkiäni? Miksi arki ei olisi totuus elämästäni?

Jerome Bruner (1990) ja monet häntä seuraten etsivät vastausta edellisiin kysymyksiin ”kansan psykologiasta”. Meillä on automaattinen tapa ajatella, että toisilla ihmisillä on mieli. Heillä on haluja, uskomuksia ja syitä toiminnalleen. Näen pihalla touhukkaan hahmon lumilapion kanssa. Katson taivaalle ja minulle on selvää, että henkilö yrittää pyryn keskellä raivata pihaa tai autoaan esiin, eikä esimerkiksi rakentaa kadulle Kemian lumilinnan kilpailijaa. Siksi oletan, että en tule useinkaan kertomaan: ”Hei, näin yhden tyypin lumilapion kanssa Kalevantiellä 26. maaliskuuta 2008”. Silti miehet ja naiset lapioiden ja lumiaurojen kanssa ovat arvokas osa maailmaani (en tohdi sanoa, ”todellisuutta”). Bruner sanookin, että vasta kun kansan psykologian olettamuksia elämän kulusta rikotaan, syntyy kertomisen tarve. Jos tuo henkilö olisi rakentanut kadulle monikerroksisen lumilinnan ja jäädyttänyt sen ennen poliisin tuloa, saisitte kenties kuulla loputtomasti kertomuksia siitä. Kertomukset eivät Brunerissa ajattelussa ole koskaan neutraaleja raportteja siitä mitä tapahtui. Ne ovat kaiken aikaa *kommentteja* siihen, mikä ei sujunut niin kuin piti, mikä poikkesi odotetusta, mikä oli suunnatonta ja uutta. Brunerissa ajatus selittää tärkeältä osaltaan myös sitä, kuka ja mistä syistä yleensä osallistuu elämäkertakilpailuihin.

Ilman tätä kertomisen syyn pohdintaa kaikki puhe elämäkerta-aineistojen ”edustavuudesta” on fiktiivistä. Opettajien elämäkerroissa voi paikantaa haastavan sosiaalisen nousun

tarinoita, omien oppimisvaikeuksien voittamisen tarinoita, elämäkertoja joissa kumotaan tärkeän toisen negatiivinen ennuste opiskelijana ja opettajana menestymisestä. ”Katariinan” elämäkerta kyseenalaistaa koko hänen uravalintansa mielekkyyden. Moni muu kertomus nostaa esiin kiusatuksi ja syrjityksi tuleminen kokemukset ja niistä selviämisen. Lejeunen elämäkertasopimus ja sen mukainen totuudellisuuteen pyrkiminen tulee vasta tämän tutusta käsikirjoituksesta poikkeamisen ja sen synnyttämän selvittämisen tarpeen päälle. ”Näyttäisi nimittäin siltä, että silloin kun opettajalla menee huonosti, toisin sanoen kun opettaja esimerkiksi epäröi omaa ammatillista valintaansa tai mahdollisuuksiaan tehdä omaa työtään, tuottaa hän usein varsin mielenkiintoista ja poleemista tekstiä” (s. 478).

Kohtuus kaikessa

Säntin väitöskirja olisi kohentunut reippaalla lyhentämisellä. Nyt sen lukeminen on turhan ankara ponnistus, ja silti sen tarinoille toivoisi lukijoita. Yleisiä, aineiston lukuun suuresti vaikuttamattomia keskusteluja kirjassa on turhankin kanssa. Sen sijaan aineiston lukemisen teoria tuntuu puuttuvan kokonaan: nyt metodina on lähinnä tekijän intuitio. Paikoin tämä intuitio ohjaa osin kiusallisiin keskusteluihin joidenkin kirjoittajien uskottavuudesta tavalla joka liukuu aineiston arvosteluksi. Mutta viisaana miehenä Säntti on jo etukäteen asettanut rajaa myös omien arvostelijoidensa innolle, vaikkapa kertoessaan auskultoinnin ankean autoritaarisesta hengestä. Kuten ”Irma” muistelee (s. 169): ”Omalta osaltani muistan vain yhden myönteisen kommentin”. Sepä se, kyllä tämä useammankin ansaitsee.

Kirjallisuus:

Bruner, Jerome 1987. *Life as Narrative*. *Social Research* 54 (1),11–32.

Bruner, Jerome 1990. *Acts of Meaning*. Cambridge: Harvard University Press.

Lejeune, Philippe 1989. *On Autobiography*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

Dosentti Matti Hyvärinen toimii akatemitutkijana.